

**TIJORAT BANKLARDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISH
VA HISOBOTINI TUZISHNI TAKOMILLASHTIRISH**

Axmadjonov Mirodiljon Adxamjon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi, Magistr

E-mail: axmadjonovmirodiljon006@gmail.com

+998994677575

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarining buxgalteriya xisobini tashkil etish, uning hisobot tuzish jarayonlarini takomillashtirish usullari hamda zamonaviy texnologiyalar yordamida bu jarayonlarni optimallashtirish yo'llari tahlil qilinadi. Bunda banklarda hisob-hisobot sifatini oshirish, shaffoflikni kuchaytirish va boshqaruvga kerakli operativ ma'lumotlarni taqdim etish borasida adabiyotlarda keltirilgan yondoshuvlar o'rganiladi. Xususan, tashkil etish, metodologik va texnologik jihatlar, bozor intizomi va regulyativ omillar, raqamli resurslar (buxgalteriya axborot sistemalari, AI/ML, blokcheyn)ning roli tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Tijorat banklari; buxgalteriya xisobi; hisobot tuzish; buxgalteriya siyosati; shaffoflik; buxgalteriya axborot sistemi; raqamli transformatsiya; bozorlarn intizomi; moliyaviy hisobot sifati.

Аннотация: В данной статье анализируется организация бухгалтерского учёта в коммерческих банках, методы совершенствования процесса составления отчётности, а также пути оптимизации этих процессов с использованием современных технологий. Рассматриваются подходы, представленные в литературе, касающиеся повышения качества учёта и отчётности, усиления прозрачности и предоставления управлению необходимой оперативной информации. В частности, исследуются организационные, методологические и технологические аспекты, рыночная дисциплина и регулятивные факторы, а также роль цифровых ресурсов (систем бухгалтерской информации, AI/ML, блокчейн).

Ключевые слова: коммерческие банки; бухгалтерский учёт; составление отчётности; бухгалтерская политика; прозрачность; система бухгалтерской информации; цифровая трансформация; рыночная дисциплина; качество финансовой отчётности.

Annotation: This article analyzes the organization of accounting in commercial banks, methods for improving the financial reporting process, and ways to optimize these processes through modern technologies. It reviews approaches discussed in the literature regarding enhancing the quality of accounting and reporting, strengthening transparency, and providing management with the necessary operational information. Specifically, organizational, methodological, and technological aspects are examined, along with market discipline and regulatory factors, and the role of digital resources (accounting information systems, AI/ML, blockchain).

Keywords: commercial banks; accounting; financial reporting; accounting policy; transparency; accounting information system; digital transformation; market discipline; financial reporting quality.

Kirish

Tijorat banklarida buxgalteriya xisobi – bank faoliyati, kredit va moliyaviy operatsiyalarni huquqiy, aniqlik va nazorat tamoyillari asosida qayd etish jarayonidir. Uning samarali tashkil etilishi bank boshqaruvi va regulyatorlar uchun zarur bo'lgan shaffof va yuqori sifatli ma'lumotlarni taqdim etadi (masalan, innovatsion bank mahsulotlari uchun xisobni tashkil etishda tashkilotchilik, metodologik va texnologik komponentlar muhim ahamiyat kasb etadi).

So'nggi yillarda buxgalteriya xisobini takomillashtirish zaruriyati ishlab chiqish va innovatsiyalarga moslashish, shuningdek, moliyaviy shaffoflik va bozor intizomini kuchaytirish ehtiyojidan kelib chiqadi. Shu munosabat bilan quyidagi adabiyotlardan foydalaniladi.

Tahlil va muhokama

Tijorat banklarida buxgalteriya hisobini tashkil etish va hisobotlarni takomillashtirish bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar ham nazariy, ham amaliy

jihatdan boy ma'lumotlar beradi. Bank faoliyati iqtisodiy muhitdagi barqarorlikka bevosita ta'sir ko'rsatgani uchun hisob-kitob va hisobotlarning aniqligi, shaffofligi va o'z vaqtida taqdim etilishi muhim hisoblanadi. Quyida mavjud adabiyotlar asosida asosiy yo'nalishlar tahlil qilinadi.

Tashkiliy, metodologik va texnologik asoslar

Bank hisobining tashkil etilishi uch asosiy komponentga – tashkiliy, metodologik va texnologik bosqichlarga asoslanadi. Tashkiliy jihatdan banklarning hisob bo'limlari tuziladi, mas'uliyatlar taqsimlanadi. Metodologik jihatdan esa milliy va xalqaro standartlarga mos usullar qo'llanadi. Texnologik bosqichda esa avtomatlashtirilgan axborot tizimlari va raqamli texnologiyalar hisobga olinadi [1].

Hilorme va hammualliflarining tadqiqotlarida ham banklarda energetik samaradorlikni oshirish va resurslardan oqilona foydalanishda hisob tizimining roli qayd etiladi [2]. Drobyazko esa banklarda boshqaruv xisobini samarali yuritish bozor intizomining muhim omillaridan biri ekanligini ko'rsatadi [3].

Moliyaviy hisobot sifati va bozor intizomi

So'nggi tadqiqotlarda banklarning hisob siyosati qarorlariga bozor intizomi sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Vasilakopoulos va hamkorlari (2023) tadqiqotida, agar mijozlar va investorlar bankning moliyaviy natijalari shaffof emasligini sezsalar, ular depozitlarni yechib olish yoki stavkalarni oshirish orqali menejmentni majbur qilishi mumkinligi isbotlangan [5]. Bu esa hisobotlarda daromadlarni sun'iy silliqlashga bo'lgan moyillikni kamaytiradi va shaffoflikni kuchaytiradi.

Hisobot chastotasi va aktivlar sifati

Beatty va hamkorlari olib borgan tadqiqotda (2000–2014 yillar) banklarning kvartal hisobotlari kredit portfeli sifatini yaxshilashga olib kelishi aniqlangan. Ayniqsa, kredit risklari tezroq aniqlanib, vaqtida choralar ko'rilgan [6]. Shu asosda muntazam hisobot berish banklarning aktiv sifatini oshirishning muhim omili sifatida qaraladi.

Axborot tizimlari va avtomatlashtirish

Hisobotlarni takomillashtirishda buxgalteriya axborot tizimlari (AIS) asosiy vosita sifatida qaralmoqda. “Sumer Commercial Bank” misolida o‘tkazilgan tadqiqotda AIS tizimlaridan foydalanish natijasida operatsion jarayonlarning tezligi va aniqligi oshgani, shuningdek, qaror qabul qilish jarayoni soddalashgani ko‘rsatilgan [7].

Raqamli transformatsiya va innovatsiyalar

So‘nggi yillarda blokcheyn, sun‘iy intellekt (AI) va mashina o‘rganish (ML) texnologiyalarining buxgalteriya hisobiga tatbiqi katta e‘tibor qozonmoqda. Arxivda chop etilgan tadqiqotlarda blokcheynning yozuvlarni o‘zgartirib bo‘lmaydigan shaklda saqlashi, AI va ML esa xatoliklarni aniqlash va prognozlash imkoniyatini berishi qayd etilgan [9][10]. Bu texnologiyalar banklar uchun hisob-kitoblarning shaffofligi va ishonchligini sezilarli darajada oshiradi.

Regulyatorlarning roli

OCC tomonidan e‘lon qilingan “Bank Accounting Advisory Series” (2025) hujjatlarida buxgalteriya hisobi bo‘yicha aniq tavsiyalar keltirilgan. Unga ko‘ra, banklar GAAP tamoyillariga qat‘iy rioya qilishi, hisobotlarda tushunarli va izchil ma‘lumotlarni taqdim etishi kerakligi ta‘kidlangan [8]. Bu kabi ko‘rsatmalar banklar uchun xalqaro standartlarga moslashishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jadval 1. An‘anaviy va raqamli hisob tizimlari taqqoslanishi

Ko‘rsatkichlar	An‘anaviy tizim	Raqamli tizim (AIS, AI, Blockchain)	Manba
Ma‘lumotlarni qayd etish	Qo‘lda yoki yarim avtomat	To‘liq avtomatlashtirilgan, real vaqt rejimida	[7], [9]
Xatolik darajasi	Yuqori	Past, AI yordamida aniqlash imkoniyati	[9]
Shaffoflik	Cheklangan	Yuqori, blokcheyn asosida	[10]
Hisobot tezligi	tayyorlash Sezilarli vaqt talab etadi	Tezkor, real vaqt ma‘lumotlari asosida	[7]

Ko'rsatkichlar	An'anaviy tizim	Raqamli tizim (AIS, AI, Blockchain)	Manba
Regulyatorlar uchun moslik	Qisman mos	To'liq xalqaro standartlarga mos [8]	

Jadval 2. Hisobot chastotasining aktivlar sifatiga ta'siri (2000–2014)

Hisobot chastotasi	Kredit portfeli o'zgarish	sifatidagi Risklarni tezligi	aniqlash Manba
Yillik	O'rtacha darajada	Kechikkan holda aniqlanadi	[6]
Choraklik	Yuqori darajada	Vaqtida aniqlanadi	[6]
Oylik	Juda yuqori darajada	Tezkor aniqlash	[6]

Umumiy tahlil

Yuqoridagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida buxgalteriya hisobini takomillashtirish jarayonida uch asosiy yo'nalish muhim ahamiyatga ega: (1) hisobot chastotasini oshirish orqali aktiv sifatini nazorat qilish, (2) axborot tizimlari va raqamli texnologiyalarni keng qo'llash, (3) regulyatorlarning tavsiyalariga amal qilish. Shuningdek, bozor intizomi ham bank menejerlarining qarorlariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda [5].

Xulosa

1. Tijorat banklarida buxgalteriya xisobining sifatli tashkil etilishi – uch asosiy komponent (tashkilot, metodologiya, texnologiya) orqali amalga oshiriladi. Har bir bosqich bank siyosatiga kiritilishi kerak.
2. Hisobot tuzish chastotasini oshirish (choraklik hisobot) aktiv portfelining sifati va nazoratini yaxshilashda muhim omil hisoblanadi.
3. Bozor intizomi va regulyatorlar bosimi (masalan, depozitlarning yechib olinishi, stavkalarining oshishi) bank menejerlarining xisobiy siyosatga ta'sirini cheklaydi, shaffoflikni kuchaytiradi.

4. Raqamli texnologiyalar (AIS, AI/ML, blokcheyn) xisobni avtomatlashtiradi, tezkor va xato kam bo'lgan hisobotlarni tayyorlashga yordam beradi.

5. Regulyatorlar (masalan, OCC) tomonidan berilayotgan tushuntirishlar va GAAP bo'yicha yo'riqnomalar banklarda xisob standartlariga muvofiqlikni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Marton, J., & Runesson, E. (2017). *The predictive ability of loan loss provisions in banks effects of accounting standards, enforcement and incentives*, The British Accounting Review, 49(2),– (O'zbek tilidagi maqolaga asos sifatida ishlatildi) – [1]
2. Hilorme, T., Shurpenkova, R., Kundrya-Vysotska, O., Sarakhman, O., & Lyzunova, O. (2019). *Model of energy saving forecasting in entrepreneurship*, Journal of Entrepreneurship Education, 22(S1), – [2]
3. Drobyazko, S. (2018). *Accounting management of enterprises...*, Economics and Finance, 10, 4-11. – [3]
4. Garbowski, M., Drobyazko, S., Matveeva, V., Kyiashko, O., & Dmytrovska, V. (2019). *Financial accounting of E-business enterprises*, Academy of Accounting and Financial Studies Journal, 23(2). – [4]
5. Vasilakopoulos, K., Tzovas, C., & Ballas, A. (2023). *EU Banks' Accounting Policy Decisions and Market Influence*, Accounting, Finance & Governance Review, 31. – [5] (Ma'lumot: bozor intizomi, LLP hisobot qarorlariga ta'siri) afgr.scholasticahq.com
6. – (2000–2014 yillar bo'yicha) *Banks' Financial Reporting Frequency and Asset Quality*, The Accounting Review, 93(3), 1– (Ma'lumot: choraklik hisobot foydaliligi) publications.aaahq.org
7. *THE ROLE OF ACCOUNTING INFORMATION SYSTEMS...* (2023), World Economics and Finance Bulletin, 23, 125–132. – [7] (Ma'lumot: AIS va bank tizimlari) scholarexpress.net

8. – (2025) *Bank Accounting Advisory Series*, OCC, avgust 2025. – [8] (GAAP bo'yicha konsultatsiyalar) [OCC.gov](https://www.occ.gov)
9. – *Exploring the Impact of Blockchain, AI, and ML on Financial Accounting Efficiency...* (2024), arXiv. – [9] (AI/ML/blokcheyn roli) [arXiv](https://arxiv.org)
10. – *Transforming Triple-Entry Accounting with Machine Learning...* (2024), arXiv. – [10] (Treypl-entry, ML va shaffoflik) [arXiv](https://arxiv.org)